

*К. С. Гордієнко**Kateryna S. Gordienko*

АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

The article presents the analysis of the existing in a modern scientific approach interpretations of such notions as “culture”, “personality”, “social interaction”, “social relations”, “intercourse”. On the basis of the analysis the author tries to sociologically define the term “social culture”, which includes the whole range of personality characteristics that define individual’s originality in the processes of social interaction.

Формування нової соціальної реальності, зміни в суспільстві вимагають обліку нових запитів до суспільної значимості наук про культуру. Перед ними ставляться серйозні завдання, і найбільш актуальним є аналіз дійсності, складних комунікативних і соціально-культурних процесів, що відбуваються в ній. Крім фіксації тих або інших змін у реальному соціальному житті, необхідне також їх співвіднесення з ідеалами, зразками, якимось найбільш бажаним і загальнонохвалюваним типом реальності. Сучасними вченими (В.С. Біблер, Б.С. Ерасов, Л.Г. Іонін, М.І. Лапін, Е.В. Соколов та ін.) проводиться безліч досліджень, у яких термін “культура” вживається для позначення різних сфер суспільного життя (політична культура, економічна культу-

ра, культура праці, культура харчування, художня культура й т.п.). Цей термін розглядається з різних боків, охоплюючи сфери людського поведіння, відносин, почуттів. І найчастіше поняття культури вживається без роз’яснень і розшифровки, як самоочевидне й “загальнозрозуміле”. Наслідком такого поверхневого підходу є не тільки низький рівень розуміння багатоманітності виявів, але й низький рівень самої культури в даних умовах.

Метою даної статті є аналіз комплексного поняття соціальної культури особистості, що включає весь набір якостей особистості, які визначають своєрідність здійснюваних нею процесів соціальної взаємодії.

Серед різноманіття підходів до визначення культури нам більшою ме-

рою імпонують погляди вчених, які визначають зв'язок культури з діяльністю соціального суб'єкта, розглядають культуру в її соціальному контексті як результат соціальної взаємодії, що виражається в ціннісно-нормативній системі конкретного соціуму як специфічний спосіб розвитку особистості, певна особлива властивість соціального життя людей (М. Каган, В. Межуєв, М. Вебер, Н. Смелзер, П. Сорокін, С. Фролов та ін.). Зосередження уваги науки на тих чи інших проблемах і сферах, пов'язаних з культурою, залежить здебільше від переважаючих у суспільстві на певному етапі його розвитку цінностей. Зафіксовані в останні роки західними й вітчизняними соціологами негативні тенденції і прояви в поведінці українців виходять за рамки незнання культури окремих сфер життя, а, скоріше, демонструють явний пробіл в освоєнні деякого синтезу різних "видів" культур, що дає можливість одержати узагальнені показники ефективності процесів соціальної взаємодії між людьми. На наш погляд, таким узагальненим поняттям може послужити поняття соціальної культури.

Соціальна культура – це не тільки зовнішнє, але й, насамперед, внутрішнє джерело й регулятор поводження й життєдіяльності людини. Ряд авторів різних галузей гуманітарного знання дають свої визначення соціальної культури. Так, за словами О. Якуби, основами соціальної культури є "чутливість до інтересів інших, їх розуміння, здатність до співпереживання, непримиренне ставлення до обмеження інтересів, гідності інших, висока толерантність, активне відстоювання високих гуманістичних принципів, установка на боротьбу з несправдливою" [1, с. 4].

Угорський соціолог І. Вітаньї, аналізуючи соціальну систему, виділяє в ній сферу повторюваних форм поведінки, основу якої становить соціальна культура, "тобто культура колективного спілкування". На його думку, діяльність, що відповідає соціальній культурі, – це "службова для створення об'єктивацій поведінкова дія, спрямована на формування суспільства й колективів, а також пов'язана з нею повсякденна практика" [2, 100]. При дослідженні соціальної культури, на думку І. Вітаньї, необхідно акцентувати увагу на відносинах людини (індивіда й колективу) і об'єктивацій, які визначають і опосередковують зв'язок однієї людини з іншою. Культура ж є системою й сукупністю цих відносин.

На наш погляд, існуючі в сучасній науці визначення соціальної культури недостатньо повно відображують суть даного феномену. Процес уточнення змісту поняття соціальної культури являє собою і теоретичний, і практичний пошук способів упорядкування різноманіття соціальної взаємодії з позицій доцільності й конструктивності. Це означає, що певні ситуації й завдання вимагають певного способу взаємодії соціальних суб'єктів, у той час як інші – не сприяють або навіть перешкоджають результативній взаємодії. Саме на даному етапі розвитку українського суспільства так необхідно розвивати й удосконалювати здатність людини до спілкування з іншими людьми, до взаємної згоди, організації конструктивної взаємодії з ними. На наш погляд, акцент на понятті соціальної взаємодії (між індивідами, індивідом і соціальною групою, індивідом і соціумом у цілому) дуже важливий з тієї причини, що воно являє собою не тільки спосіб прояву, маніфестування, але й спосіб існування

культури взагалі. Культура існує в конкретних, живих, згасаючих і виникаючих процесах взаємодії між суб'єктами діяльності. Якщо немає взаємодії — немає культури, якщо даний процес обмежений якимось рамками, — обмежена й культура. Саме із цієї причини наш народ, що володіє багатою культурною спадщиною, але ігнорує культуру сфери повсякденних відносин, — має нерозвинену соціальну культуру, що, на жаль, гальмує його загальний розвиток.

Спираючись на наукові дослідження таких відомих соціологів, як М. Вебер, Г. Гарфінкель, Дж. Мід, П. Сорокін та ін., ми схильні вбачати у феномені соціальної взаємодії основу для аналізу й вивчення соціальної культури. Суть соціальної взаємодії полягає для нас у тому, що вона являє собою результат взаємних зусиль людини й світу, що оточує її, стосовно спільного життя й діяльності. Вона (взаємодія) завжди є продуктом взаємоспрямування, взаємовпливів та взаєморозуміння, які згодом справляють позитивний або негативний вплив на соціальне життя. Таким чином, поняття взаємодії підкреслює активність особистості, дозволяючи ретельно вивчити форми й види індивідуальних дій, що спричиняють до взаємних змін світовідчужання й поведінки. Однією із сутнісних характеристик соціальної взаємодії також є переведення індивідуального процесу передачі й сприйняття значеннєвої або оцінної інформації в соціально значимий процес персонального й масового впливу. Механізм цього переведення закладений у мовній діяльності людей, і через нього відбувається реалізація соціально обумовлених норм і правил спілкування.

Велику увагу вивченню феномену соціальної взаємодії приділяв П. Со-

рокін. Він виділив два взаємодоповнюючих аспекти соціальної взаємодії: психологічний, пов'язаний зі свідомістю суб'єктів взаємодії, і логіко-значеннєвий, властивий характеру самої взаємодії. Учений розрізняв цілий ряд модальностей соціальної взаємодії, серед яких його одно- або двосторонній характер, екстенсивність та інтенсивність, безперервність та тривалість, спрямованість та організація. У чистому виді, як відзначає автор, зазначені типи взаємодії зустрічаються досить рідко, тому на основі зазначених модальностей він вважає за необхідне виділення трьох найбільш важливих комбінованих типів взаємодії: сімейний, договірний і примусовий. Відповідно до теорії П. Сорокіна, у кожній конкретній соціальній спільності в конкретний період часу переважає один із цих трьох видів соціальної взаємодії. Аналіз соціальної реальності сучасного українського суспільства дозволяє зробити висновок про те, що, якщо протягом десятиліть “радянського періоду” у суспільстві переважав сімейний тип взаємодії (його характеризує тотальна екстенсивність, висока інтенсивність, солідарність, тривалість), то тепер на перші позиції виступає договірний тип взаємодії (обмежений за екстенсивністю, менш інтенсивний, тривалий і солідарний у строгих рамках договору) [3].

Поняття “соціальне” характеризує якусь системну якість, що лежить в основі функціонування й розвитку суспільного організму. Різноманіття рівнів соціальності (на рівні світовідчужань, на світоглядному рівні й на рівні практичної взаємодії індивідів і груп) породжує і її різні трактування вченими. Нам близька позиція дослідника Ф. Тенніса, який під категорією соціальності розуміє спільність життєдіяльності людей, як взаємозумов-

леність і взаємозалежність цієї життєдіяльності, “що означає таке: воля одного впливає на волю іншого, стимулюючи або сковуючи її”, здійснюючи “безперервний обмін взаємною діяльністю й взаємним сприянням” [4, с. 221]. Термін “соціальний” використовується нами в широкому значенні – як “суспільний”, пов’язаний із суспільством, суспільними відносинами і підкреслює, що соціальна культура має властивість “загальності”, проходить через усі явища життя соціуму, є компонентом поведінки, обов’язково присутнім у всіх сферах суспільства без винятку.

У процесі уточнення поняття соціальної культури як культури соціальної взаємодії, ми вважаємо необхідним проаналізувати такі його складові, як “соціальні відносини”, “спілкування” і “соціальна комунікація”.

Найбільш широким поняттям виступає поняття соціальних відносин, що являє собою цілісну систему індивідуальних, вибіркових, свідомих зв’язків особистості з різними сторонами об’єктивної дійсності, що включає три взаємозалежних компоненти: ставлення людини до людей, до себе й до предметів зовнішнього світу [5]. Соціальні відносини виражаються людиною не тільки до іншої людини й співтовариств людей, але й до безлічі інших матеріальних і нематеріальних феноменів соціального життя: природи, тваринного світу, суспільних інститутів, різних установ, заходів, подій, ситуацій, соціальних явищ і т. п. Таким чином, вони являють собою найбільш широку форму зв’язку людини зі світом у цілому, ядро якої становлять її почуття, емоції, установки, цінності, орієнтації, очікування.

Категорія соціальних відносин тісно пов’язана з поняттям спілкуван-

ня, тому що, будучи системою певних шаблонів поведінки, вони структурують процес спілкування, забезпечуючи його стійкість і наступність. Як відзначає В. Мясішев, у спілкуванні виражаються різноманітні відносини людини з різною їх активністю, вибірковістю, позитивним і негативним характером [5]. Феномен спілкування протягом багатьох літ досліджується вченими різних галузей, які сформували ряд концепцій і підходів до розгляду процесів соціальної взаємодії в суспільстві. Вони представлені іменами відомих як вітчизняних, так і закордонних учених М. Бубера, Н. Іконнікової, В. Кабрина, В. Кунициної, Е. Носенко, Е. Семенюка, А. Соколова, С. Хорунжого, Г. Когделла, М. Маклюена, К. Ситарам, Ю. Хабермаса та ін.

Спілкування традиційно вважається сферою уваги дослідників-психологів, які цим терміном позначають процес обміну продуктами психічної діяльності, ідеями, емоціями за допомогою мови, жестів, міміки й т. п. Воно розглядається вченими як категорія, яка позначає різноманіття комунікативних процесів, що відбуваються в суспільстві, від тривалого й активного обміну інформацією й емоціями до обмежених соціальних контактів типу рукошестання або мовчазної присутності. У суспільстві не існує жодної сфери, що не була б наповнена тією або іншою формою спілкування, тому що воно є одним з найважливіших способів зв’язку соціальних суб’єктів (від окремих до співтовариств індивідів) у єдину соціальну систему. Психологи виділяють ряд видів спілкування (міжгрупове, масове, міжособистісне, індивідуально-орієнтоване, соціально-орієнтоване та ін.), які становлять його значеннєве ядро.

У процесі спілкування людина вступає в контакт або з іншими людьми, або з природою, тваринним світом, тобто воно являє собою взаємодію за типом “людина – живе середовище”. При здійсненні особистістю соціальних контактів з різними матеріальними предметами, речами, явищами більш адекватне застосування терміна “відносини”.

У багатьох наукових працях категорія “спілкування” ототожнюється з категорією “соціальна комунікація”. В англомовних текстах це злиття термінів пояснено єдиним поняттям “communication”, що використовується для вираження сутності обох соціальних феноменів. Ряд вітчизняних дослідників, зокрема, філолог Ю. Прилюк, також стверджують, що “етимологічно й семантично терміни “спілкування” і “комунікація” тотожні” [6, с. 37]. Інші автори, навпаки, не ототожнюють ці поняття і вважають комунікацію досить обмеженим поняттям, розглядаючи її “більше як повідомлення, ніж як спілкування”.

Дослідник А. Соколов підрозділяє сукупність усіх комунікативних процесів, що відбуваються в суспільстві, на чотири типи: “матеріальна комунікація” (куди ставляться такі її види, як транспортний, енергетичний, провідний та радіозв’язок, телекомунікація, міграція населення та ін.); “генетична комунікація” (біологічна й видова комунікації); “психічна комунікація” (внутріособистісна, автокомунікація) і “соціальна комунікація” (комунікативні процеси, здійснювані суто між людьми) [7]. Соціальна комунікація тісно пов’язана з генетичною й психічною, тому що ці види комунікації слугують її необхідними передумовами. І в той же час вона впливає на їх становлення й формування.

Ми, слідом за А. Соколовим, говорючи про комунікацію із соціологічної точки зору й аналізуючи поняття *соціальної* комунікації, вважаємо, що цей термін не тотожний поняттю спілкування, являючи собою його окремий випадок. Виступаючи як взаємодія за типом “людина – людина”, охоплюючи широкий спектр і психічних (емоційних), і інформаційних процесів, що відбуваються в суспільстві між людьми, вона пронизує всі сфери життя суспільства, соціальних груп і окремих індивідів. Як відзначає С. Бориснев, соціальна комунікація – “необхідна передумова функціонування й розвитку всіх соціальних систем, тому що забезпечує зв’язок між людьми, дозволяє накопичувати й передавати соціальний досвід, забезпечує поділ праці й організацію спільної діяльності, керування, трансляцію культури”. [8, с. 7].

Проаналізувавши основні поняття, що становлять основу соціальної культури особистості, можна позначити основні рівні аналізу соціальної культури.

На рівні *соціальних відносин* вона являє собою культуру взаємодії за типом “людина – світ”; на рівні *спілкування* – культуру взаємодії за типом “людина – живе середовище”; з нього впливає підрівень *соціальної комунікації*, що являє собою культуру взаємодії за типом “людина – людина”, “людина – соціальна група”. Таким чином, категорія соціальної культури виступає узагальнюючим та містким поняттям для позначення певної якості (ефективності, ступеня адекватності й т. п.) різних форм соціальної взаємодії, здійснюваних у суспільстві.

У понятті соціальної культури підкреслюється соціальна природа процесу взаємодії між людьми, що ви-

ражається в трьох основних положеннях, розроблених відомим дослідником Г. Андреевою. Насамперед, визнається факт соціального походження цього феномену: соціальна культура виникла в рамках соціальної системи й підтримується нею, тому що людське співтовариство нездатне успішно існувати поза встановленням відносин його членів один з одним. Як відзначає Г. Андреева, “навіть побудова образу іншої людини можлива лише за елементарної взаємодії” [9, с. 52]. У подібному процесі завжди проглядається певний соціальний контекст, що накладає свій відбиток на характер взаємодії; певна соціальна ситуація, у рамках якої вона здійснюється. Для більш глибокого розуміння соціальної реальності необхідно в першу чергу проаналізувати встановлювані в суспільстві соціальні відносини. Тому що в цих процесах, як у дзеркалі, відбиваються всі її специфічні характеристики.

Соціальна природа феномену соціальної культури стверджується також у тому, що вона завжди має справу з різними соціальними об'єктами. І якщо раніше коло об'єктів соціальної взаємодії зводилося до тріади “людина – соціальна група – соціальна спільність”, то в сучасному суспільстві, на думку Г. Андреевої, воно значно розширилося, включивши в себе безліч різних соціальних середовищ, різних “фрагментів” соціальної реальності (організації, соціальні інститути, безліч мовних середовищ, а також зрізи міжгрупових відносин) [9].

Соціальна культура завжди “соціально розділена”, тобто в процесах будь-якого роду взаємодії між людьми є обов'язково присутніми якісь загальні елементи, поділювані людьми, що вступили в контакт. Саме подібні

“точки дотику” і гарантують наявність у групі або суспільстві в цілому процесу соціальної взаємодії. У разі їх відсутності цей процес неможливий. Ця ідея ґрунтується на твердженні про те, що, з одного боку, у людській поведінці існує ряд цілком передбачуваних властивостей, притаманних людській природі й набутих людьми в процесі нагромадження досвіду спільного існування. З іншого боку – у наявності безсумнівні розходження світоглядного характеру як між окремими індивідами, так і між групами, співтовариствами індивідів. Партнери по соціальній взаємодії неминуче видозмінюють особистісні характеристики один одного, тому що кожний є носієм тих прийомів, норм, правил, які накладає на нього особистий досвід, соціальне оточення, певна ситуація, культура суспільства. Взаємодія між людьми цілком може характеризуватися як ефективна й успішна завдяки принципу “соціальної розподіленості”. Перебуваючи в загальному соціальному просторі, люди вже споконвічно мають підставу для позитивної взаємодії, тому що, як відзначає Г. Андреева, “образ соціального світу виробляється спільно” [9, с. 54].

Незважаючи на велику кількість наукових видань, присвячених проблемам особистості, єдиної загальноприйнятої концепції особистості на сьогоднішній день немає. У своїх подальших міркуваннях ми спираємося на ідеї, викладені в роботах сучасного соціолога С. Бориснева. Він відзначає, що широке поняття особистості повною мірою можна розкрити лише з урахуванням досліджень таких наук, як філософія, психологія, лінгвістика, соціологія та ін., як “цілісну структуру соціально значимих якостей, набутих індивідом у спільній з іншими

діяльності, у спілкуванні, що визначають його індивідуальність” [8, с. 81]. Як основний елемент складної особистісної структури дослідник виділяє “комунікативну особистість”, яку він розуміє як один з особистісних проявів кожної людини, обумовлених сукупністю його індивідуальних характеристик, що визначаються “ступенем його комунікативних потреб, когнітивним діапазоном (сформованим в процесі пізнавального досвіду) і властиво комунікативною компетенцією” [8, с. 89]. Основними параметрами особистості С. Бориснев називає “мотиваційний”, обумовлений потребами індивіда у встановленні соціальних зв’язків; “когнітивний”, що включає в себе безліч характеристик, що формують у процесі пізнавального досвіду індивіда його внутрішній світ в інтелектуальному й емоційному плані; і “функціональний” параметр, що визначає рівень соціальної й комунікативної компетентності особистості. Дослідник відзначає, що рівень розвитку комунікативної особистості в особистісній структурі кожної людини багато в чому залежить від ступеня ефективності виконання ним основних соціально значимих функцій — функції взаємодії з навколишнім світом і функції впливу на партнерів по соціальній взаємодії. Серед індивідуальних якостей, що сприяють реалізації цих функцій, особливо виділяються комунікабельність (як здатність легко встановлювати соціальні контакти й уміло підтримувати пропонувані контакти) і особиста харизма (що розуміється як чарівність, привабливість людини, обумовлена не стільки зовнішніми даними, скільки такими рисами, як цілеспрямованість, рішучість, експресія, динамізм, схильність до лідерства) [8]. Удосконалювання в обі

комунікативної особистості передбачає всебічний розвиток індивіда як у соціальному, так і в особистісному плані, цілеспрямовану корекцію кожного із структурних особистісних параметрів і, як наслідок, збагачення свого комунікативно-особистісного потенціалу, підвищення рівня соціальної й комунікативної компетентності.

На думку А. Бодалева, у комунікативних процесах добре відображується загальна спрямованість кожної людини, тому що для їх реалізації, як правило, задіюються усі компоненти комунікативного ядра особистості, що являють собою сукупність особистісних рис певного характеру. Пізнання інших, вироблення відносин, способи поводження з ними дослідник називає головним стрижнем, що творить особистість. Ці елементи, спочатку формовані переважно під час проходження особистістю процесу соціалізації, не можна назвати фатальними, незмінними, тому що “з перебудовою в мотиваційно-потребнісній сфері особистості, зі зміною суб’єктивного значення для неї людей і груп, що входять у коло спілкування, відбуваються зміни в проявах стосовно них якостей особистості, а, виходить, змінюється і її комунікативне ядро в цілому” [10, с. 78].

Прагнучи до досконалості й ефективності у сфері побудови процесів соціальної взаємодії, кожна людина здатна докорінно змінювати себе, вироблені роками звички й комунікативні прийоми. Подібні зміни багато в чому визначаються ступенем суб’єктивної значимості для особистості тієї сторони дійсності, із приводу якої в певний момент актуалізується її комунікативна сфера. Як вважає А. Бодалев, “готовність людини до повноцінного міжособистісного спілкування — це складний багатоконтакт-

ний процес, що припускає одночасний розвиток психіки людини по декількох взаємозалежних напрямках. Головне в ньому – формування гуманістичного за своїм характером комунікативного ядра особистості, що припускає досягнення такого рівня відображення будь-якої людини, ставлення до неї й поведінки, коли вона сприймається як найбільша цінність. Необхідно розгорнути саме таку підготовку людини до міжособистісного спілкування не тільки тому, що людина – це насамперед мета, на яку працюють у нашому суспільстві політика, економіка, ідеологія, вся культура, але й тому, що в останні десятиліття відбулися деформації в родині, дошкільних виховних установах, школі, трудових колективах, у всіх інших інститутах нашого суспільства, які перешкоджали й заважали формуванню в кожній особистості ставлення до іншої людини як до вищої цінності” [10, с. 81].

Необхідно підкреслити, що, говорячи про розвинуту особистість, ми маємо на увазі насамперед творчу особистість. Причому творча діяльність містить у собі не тільки створення унікальних результатів, але і їх репродукування, засвоєння, споживання, тому що вона є активним процесом, у ході якого відбувається перетворення внутрішнього світу людини, формування в неї нових комунікативних і культурних потреб, орієнтацій. Це та діяльність людини, що змінює, гармонізує світ і сферу соціальної взаємодії відповідно до загальнолюдських цінностей. У вітчизняній соціології й соціальній філософії протягом багатьох років відбувалася підміна поняття духовності поняттями освіченості й естетичного розвитку людини. Визначальна риса людини, на наш погляд, – не стільки соціальність (тому що дуже багато видів тварин у-

ворюють складно організовані соціуми), скільки духовність як орієнтація на вищі цінності, як прагнення до досконалості.

Спираючись на викладені вище міркування, можна прийти до побудови визначення соціальної культури особистості. *Під соціальною культурою особистості* нами розуміється індивідуальна якість людини, що характеризується здатністю до ефективної соціальної взаємодії; це припускає вміння гуманно вибудовувати процес соціальної комунікації з оточуючими людьми, етично організовувати процес спілкування з живим середовищем і гармонійно будувати відносини зі світом у цілому. Як ефективна нами розглядається така соціальна взаємодія, що базується на довірі, увазі, взаємодопомозі, емпатії, повазі, активній позиції. Бо якщо у взаємодії між людьми відсутні подібні характеристики, то, на наш погляд, вона не досягає своєї основної мети, – не наділяє обидві соціальні сторони імпульсом до позитивного розвитку й гармонічного існування надалі.

Ми переконані, що базовим спрямовуючим елементом усієї суспільної культури є соціальна культура особистості, тому що саме зусилля й устремління груп, союзів окремих особистостей визначають хід соціального життя. Твердженню про переважну роль особистості в історії культури суспільства присвячені безліч наукових праць, зокрема ми поділяємо позицію у цьому питанні відомого сучасного психолога й соціолога А. Менегетті, який відзначає: “Якщо ми помістимо суспільство на одну чашу терезів, а особистість – на іншу, то особистість виявиться більш вагомю, хоча без суспільства вона абсолютно не в змозі існувати” [11, с. 9]. Особистість відчуває

на собі вплив, по-перше, загально-людських соціально-культурних настанов; по-друге, – норм і цінностей суспільства як конкретного соціуму; по-третє, культури мікросередовища, певного соціального зрізу, у якому виробляються основні стандарти комунікації, цінності, набір потреб і т. п., які опосередковують взаємозв'язок соціальної культури особистості й суспільства. Людина є одночасно і суб'єктом, і об'єктом соціальної культури: вона її створює й разом з тим формується нею.

Як відзначає О. Якуба, головним носієм, суб'єктом соціальної культури є інтелігенція, тому що саме вона, “як творча частина суспільства, є носієм соціальної пам'яті, менталітету народу, духовності, визначає розвиток взаєморозуміння й співробітництва різних соціальних сил”, виконуючи роль “соціального стабілізатора й культурного інтегратора” [1, с. 4]. Найважливішою характеристикою цього соціального класу є поняття інтелігентності, під яким О. Якуба розуміє “особливу наднормативну активність, що носить моральний характер, що припускає послідовне відстоювання гуман-

них норм, єдність цілей і засобів діяльності й заперечення при цьому насильницьких методів, засобів як невідповідних високим гуманним загальнолюдським цілям” [1, с. 5].

Організація ефективної соціальної взаємодії, що відповідає вимогам соціальної культури, – процес досить складний, багато в чому залежний від особистісних, соціальних, енергетичних характеристик взаємодіючих суб'єктів. Подальші розробки автора будуть присвячені аналізу основних структурних елементів соціальної культури особистості: соціальному інтелекту та стилю соціальної взаємодії. Поняття соціального інтелекту характеризує рівень здатності особистості до ефективної соціальної взаємодії та формується на базі комплексу її інтелектуальних, особистісних, комунікативних та поведінкових рис. Стиль соціальної взаємодії розглядається як сукупне позначення показників певних комунікативних прийомів, які використовуються особистістю в процесі взаємодії з іншими людьми, формується на основі соціального інтелекту.

1. Якуба О.А. Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : Збір. наук. праць. – Харків, 2002.
2. Витань І. Общество, культура, социология. – М., 1984.
3. Сорокин П. Социальная и культурная динамика. – Спб., 2000.
4. Теннис Ф. Общность и общество // Социологический журнал. – 1998. – № 3/4.
5. Мясищев В.Н. Психология отношений // Избр. психол. труды. – М., 1998.
6. Прилюк Ю.Д. Общественные отношения и социальное общение // Общественные отношения. – К., 1991.
7. Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации. – СПб, 2002.
8. Бориснев С.В. Социология коммуникации. – М., 2003.
9. Андреева Г.М. Социальная психология. – М., 1996.
10. Бодалев А.А. О коммуникативном ядре личности // Сов. педагогика, 1990, № 5.
11. Менегетти А. Система и личность. – М., 1996.

Подано до редакції 14.10.2005 р.